

BALTAZAR WILGA GODZIMIRSKI – OSTATNI KOMISARZ KOZACKI RZECZYPOSPOLITEJ (1692–1699)

Marek Wagner

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ABSTRACT

BALTAZAR WILGA GODZIMIRSKI – THE LAST COSSACK COMMISSIONER OF THE COMMONWEALTH (1692–1699)

The article discusses the career and military achievements of the Commonwealth's last Cossack commissioner, a distinguished officer of the Crown army in the reign of Jan III Sobieski. In the 1670s Baltazar Wilga served as a *towarzysz* (knight bachelor) of the cavalry, and in the years 1683–1708 he was a *rotmistrz* (captain), colonel and regimentary. From 1692 to 1699 he was the last royal commissioner to supervise the Cossack communities in the Kyivan Polesie. He died in 1708, leaving three sons born to his marriage with Katarzyna Łaskówna – officials and gentry men active in the first half of the 18th century.

Key words: Commonwealth, Jan III Sobieski, Crown army, Cossacks, Cossack army

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita, Jan III Sobieski, armia koronna, Kozaczyzna, wojsko kozackie

Osobą Baltazara (Balcera) Wilgi jeszcze w końcu XIX wieku zainteresował się niestrudzony badacz dawnych „starożytności”, doktor Antoni Rolle¹, a piszący te słowa² zamieścił biogram komisarza w *Słowniku biograficznym oficerów polskich*, chociaż należy wyraźnie stwierdzić, iż nazwisko naszego bohatera pojawiało się w dorobku literatury zajmującej się dziejami prawobrzeżnej Kozaczyzny pod koniec XVII wieku³.

---

¹ A. Rolle, *Pan Balcer z Godzimirza Wilga. Opowiadanie z końca XVII wieku* [w:] *Opowiadania*, seria IV, cz. 1, Warszawa 1884, s. 67–91.

² M. Wagner, *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. I, Oświęcim 2013, s. 289–290.

³ W zasobie rękopiśmiennym Biblioteki PAU-PAN w Krakowie znajdują się szczątki archiwum rodziny Wilgów, obejmujące dokumentację z XVIII–XIX w., warto także wykorzystać księgi województwa kijowskiego z końca XVII w.

Baltazar Wilga pochodził z niezamożnej rodziny szlacheckiej, wywodzącej się z województwa rawskiego (pisał się „z Godzimierza”, w powiecie grójeckim), a w końcu XVI wieku osiadłej już na stałe w województwie wołyńskim oraz pieczętującej się herbem Bończa. Zanim to jednak nastąpiło, pradziadek przyszłego komisarza kozackiego, Balcer Wilga, „osiadł na Wołyniu” – jak napisał A. Rolle – porzucając rodzinny Godzimierz i wypuszczając w dzierżawę Liszno, aby na kresach Rzeczypospolitej poszukać możliwości nowego życia. Wkrótce znalazł się w gronie klientów książąt Ostrogskich-Zasławskich: „czasu pokoju pilnował roli, czasu wojny stawiał się z bronią w rękę”. Poślubił Zofię (?) Korybutównę, córkę Mikołaja, podśędka i sędziego ziemskiego chełmskiego. Ich syn Krzysztof poległ w bitwie pod Ceorą w 1620 roku. Ze związku z Katarzyną (?) Chrzastowską miał zaś syna Adama⁴.

Przyszły komisarz kozacki urodził się ok. 1650 roku w nieznanym majątku wołyńskim jako syn Adama – „męża rycerskiego” i znanego klienta książąt Ostrogskich-Zasławskich – oraz Reginy Domaniewskiej. Miał dwie siostry, Helenę i Teresę, oraz jednego brata Stanisława, męża Heleny Miedźwiedzkiej, wpływowego działacza sejmiku w ziemi chełmskiej⁵.

Baltazar rozpoczął służbę wojskową zapewne w jednostkach nadwornych księcia Aleksandra Ostrogskiego-Zasławskiego, a niewątpliwie w chorągwi jazdy, która już w latach 70. kwaterowała w okolicach Dymiru na Polesiu Kijowskim. Według zachowanych rejestrów popisowych w latach 1672–1674 Wilga występował jako towarzysz jazdy w chorągwi pancerniej ks. Aleksandra Ostrogskiego⁶, która 1 maja 1676 roku została przemianowana na husarską⁷, zaś w latach 1677–1679 jej szefem i rotmistrzem był podskarbi wielki koronny Jan Andrzej Morsztyn⁸. Nasz bohater uczestniczył wówczas w walkach z siłami turecko-tatarskimi pod komendą porucznika Krzysztofa Łasko – doświadczonego oficera kawalerii i... swojego przyszłego teścia.

Rok 1683 był dla Wilgi przełomowy – otrzymał wówczas funkcję rotmistrza chorągwi lekkiej (wołoskiej), a niezastąpiony Rolle tak skwitował jego ówczesne zasługi:

Hetman Jabłonowski wezwał ziemian, by się stawili zbrojno w obozie pod Lwowem, na dzień 15 sierpnia 1683 roku. Jednymi z pierwszych, przybyłych z Polesia Kijowskiego, był P. [Maksymilian] Buhyła i P. Balcer Wilga, który zaprezentował się świetnie, prowadził bowiem oprócz swoich pancerniaków, pięknie i przyzwoicie przybranych, z taborkiem złożonym z kilkunastu wozów, zaopatrzonym we wszelkie potrzeby, jeszcze i swoją wołoską, i kilka lekkich, których wspólnie z P. [Krzysztofem] Łaskiem sztyftował, razem przeszło 300 ludzi⁹.

W latach 1683–1687 był zatem Wilga rotmistrzem komputowej chorągwi wołoskiej, na czele której uczestniczył w kampanii wiedeńskiej 1683 roku, następnie

⁴ A. Rolle, *Pan Balcer...*, s. 67–69.

⁵ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. IX, Lipsk 1846, s. 337–338.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Akta Skarbowo-Wojskowe (dalej: ASW), dz. 85, nr 100, k. 64–65, nr 101, k. 31–36 i 83–84 – rejestry popisowe chorągwi z lat 1672–1674.

⁷ AGAD, ASW, dz. 85, nr 109, k. 30–39 – rejestry popisowe chorągwi z lat 1674–1676.

⁸ AGAD, ASW, dz. 85, nr 115, k. 70–82 – rejestry popisowe chorągwi z lat 1677–1679.

⁹ A. Rolle, *Pan Balcer...*, s. 74.

zwanieckiej 1684 roku, bukowińskiej 1685 roku, ponadto w walkach z czambułami tatarskimi i pułkami kozackimi w latach 1686–1687. Już podczas kampanii mołdawskiej 1686 roku Jana III Wilga opuścił kwaterę w Lachowcach i następnie dowodził podjazdami w zgrupowaniu swego teścia, pułkownika jazdy K. Łasko, prowadząc aktywne działania bojowe i rozpoznawcze na trasie przemarszu armii królewskiej¹⁰.

W latach 1687–1708 Wilga był rotmistrzem chorągwi pancерnej, ale także przejściowo (1694–1696) wołoskiej, dość skutecznie uczestnicząc w walkach z formacjami tureckimi i tatarskimi¹¹. W czasie kampanii podolskiej 1688 roku tytułował się pułkownikiem i dowodził niewielkimi grupami jazdy, które prowadziły działania rozpoznawcze. Od 1689 roku sprawował funkcję regimentarza i dowódcy partii poleskiej, która wówczas stacjonowała na Polesiu Kijowskim, zwalczając czambuły tatarskie oraz oddziały kozackie buntujące się przeciwko miejscowej szlachcie polskiej (w latach 1689–1690). Uczestniczył w kampanii podolskiej 1690 roku, a podczas wyprawy mołdawskiej Jana III w 1691 roku wielokrotnie dowodził grupami jazdy w straży przedniej sił królewskich¹².

Zanim Wilga wyruszył na wojnę z Tatarami, już w czerwcu 1690 roku, na polecenie hetmana Stanisława Jabłonowskiego, czynnie zaangażował się w akcję schwytania pułkownika Semena Palija, ale ten, ostrzeżony przez stronników, zdołał ukryć się poza Chwastowem. Podczas kampanii mołdawskiej 1691 roku Baltazar wyróżnił się jako skuteczny dowódca jazdy lekkiej, tak w działaniach rozpoznawczych, jak i manewrowych, a także w walkach polowych, między innymi 29 września 1691 roku w rejonie Pereryty, gdzie wraz z chorągwią wołoską rotmistrza Stefana Oziemskiego podczas codziennego patrolu „na kilkadziesiąt Tatarów na obozowisku nasze naglących uderzyli, w przeprawę nagnali, dwóch żywcem wzięli i coś zabili”¹³.

Przypatrzmy się teraz, jak przedstawiała się kariera naszego bohatera w roli komisarza kozackiego – funkcji obecnej w XVI–XVII wieku z inicjatywy sejmowej, na polecenie króla i hetmana. Po 1683 roku takimi komisarzami (królewskimi) byli: Jakub Mężyński i Stanisław Druszkiewicz, obaj doświadczeni oficerowie jazdy polskiej, odpowiedzialni za organizację pułków kozackich na żołdzie Rzeczypospolitej¹⁴.

Na początku 1693 roku Baltazar przejął, po rotmistrzu jazdy Zygmuncie Stanisławie Druszkiewiczzu, funkcję nowego komisarza kozackiego, z nominacji hetmana koronnego Jabłonowskiego. W 1692 roku sytuacja wśród kozaków nie była jednak ustabilizowana, bowiem dotychczasowy ich zwierzchnik, Hrechory Iwanowicz (Hryszko), poważnie chorował, nie sprawując faktycznie kontroli nad pułkami

¹⁰ Materiały do działalności bojowej, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, nr 250.

¹¹ J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1683–1696*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1962, t. VIII, cz. 1, s. 254; 1963, t. IX, cz. 1, s. 234.

¹² Materiały do działalności bojowej, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (dalej: B. Czart.), rkps 1949, 2589, 2673, 2679, 2699.

¹³ K. Sarnecki, *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, oprac. J. Woliński, Wrocław 1958, s. 13.

¹⁴ J. Perdenia, *Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII i XVIII w.*, Wrocław 1963, s. 85–88.

kozackimi. Ów wakac, trwający do 1694 roku, niewątpliwie był na rękę S. Palijowi, pułkownikowi chwastowskiemu, który systematycznie poszerzał swe wpływy na prawobrzeżu, kosztem miejscowych wspólnot szlacheckich, lecz także odrzucał królewską koncepcję wspólnych zmagani z Turkami i Tatarami.

Jego działania szczególnie niepokoiły polskie dowództwo wojskowe, gdyż Palij fortyfikował Chwastów i okoliczne „horodki”, tworząc tutaj ośrodek swej władzy i planując opanować ziemie po rzekę Słucz. W 1692 roku nie wykonał rozkazów Jabłonowskiego dotyczących wzmocnienia garnizonu w Soroce i uniemożliwił królewskiemu oficerom skuteczną walkę z czambułami tatarskimi. Dlatego w październiku tegoż roku hetman rozkazał skoncentrować pod Białą Cerkwią zgrupowanie jazdy (ponad 3000 ludzi) pod komendą Druszkiewicza i Wilgi, którzy w listopadzie wyparli palijowców z ich kwater na Polesiu Kijowskim, między innymi z Demidowa, Litwinówki, Borodzianki i Korostyszewa, zaś pułkownik kozacki podpisał z polskimi oficerami ugodę zmuszającą go do skutecznego wsparcia sił hetmańskich w zmaganiach z wojskami tureckimi i tatarskimi¹⁵.

Fakt ten niewątpliwie wpłynął na rezygnację Druszkiewicza ze stanowiska komisarza kozackiego, bowiem oficer ten, podobnie jak król Jan III, stał na stanowisku uzyskania kompromisowego porozumienia z grupą pułkowników kozackich (w zamian za potwierdzenie pewnych przywilejów), potrzebnego dla poparcia w wojnie z imperium osmańskim. Wilga reprezentował natomiast stanowisko hetmana Jabłonowskiego, polegające na „siłowym” zmuszeniu Kozaczyzny do tejsze walki bez zawiązania obiecanych jej na sejmie 1685 roku swobód i przywilejów¹⁶.

Po 1693 roku Wilga wielokrotnie i samodzielnie dowodził zgrupowaniami jazdy koronnej, które miały na celu zwłaszcza wyparcie pułku kozackiego Palija z terenów prawobrzeża (Chwastów, Romanówka), odzyskanie polskich wpływów na tym obszarze i uzyskanie trwałej kontroli nad Kozakami.

Już w styczniu i lutym 1693 roku wspólnie z Kozakami pułkownika Andrzeja Abazyina działał w rejonie Borodzianki, Radomyśla, Korostyszewa i Kornina przeciwko palijowcom, ale na polecenie hetmana Jabłonowskiego zaniechał dalszych działań zaczepnych, pozwalając Palijowi na udzielenie hetmanowi Iwanowi Mazepie wsparcia w jego walce z czambułami tatarskimi. Dopiero po swym powrocie z wyprawy Palij uniemożliwił regimentarzowi lokację jego chorągwi jazdy na kwaterach poleskich, a wykorzystał do tego fakt podziału wśród pułkowników kozackich¹⁷.

W końcu października tegoż roku na czele grupy jazdy (ok. 800 ludzi), z rozkazu hetmana Jabłonowskiego, rozpoczął nieudaną próbę opanowania Chwastowa, jednak

---

¹⁵ S.Z. Druszkiewicz do Jana III, Kniahinic 7 XI 1692, Biblioteka Jagiellońska, rkps 1151, k. 50.

¹⁶ M. Wagner, *Stanisław Jabłonowski (1634–1702). Polityk i dowódca*, t. 2, Siedlce 1997, s. 120–123.

¹⁷ S. Jabłonowski do Jana III, Busk 1 IV 1693 [w:] *Starożytności historyczne polskie*, wyd. A. Grabowski, t. II, Kraków 1841, s. 513.

uzyskując wsparcie lokalnych pułków kozackich, zdobył jedynie kilka okolicznych miasteczek, spychając Kozaków pułkownika Palija z ich dotychczasowych kwater¹⁸.

W grudniu pułkownik Palij zaakceptował warunki ugody i komisarz wycofał się z Polesia, lecz niepokorny Kozak ponownie zerwał rokowania. W styczniu 1694 roku, wobec zniewagi posłów Wilgi przez samego Palija, regimentarz na czele ok. 500 pancernych opanował kilka podległych mu wsi i osad, między innymi Kornin koło Chwastowa, a ponadto wyciął ok. 200 Kozaków i wziął wiele łupów, zmuszając buntowniczego pułkownika do ucieczki z Chwastowa¹⁹. W marcu komisarz podjął próbę zdobycia tego miasta, chociaż wspomagający go Kozacy Samuela Samusia zostali pobici przez palijowców pod Korostyszewem. W maju Wilga ostatecznie zmusił Palija do złożenia przysięgi na wierność królowi polskiemu i Rzeczypospolitej, co niepokorny Kozak uczynił w jego obecności – jako komisarza kozackiego²⁰.

Mimo to w czerwcu 1694 roku otrzymał ze skarbu hetmańskiego kwotę 2000 złotych na przygotowanie swego zgrupowania do ewentualnych walk z palijowcami. Podczas ówczesnego pobytu we Lwowie otrzymał także sumę 1000 złotych na organizację jednostki kozackiej wiernej Janowi III; wiemy, iż taka chorągiew rzeczywistości powstała (liczyła ona ok. 100 Kozaków), a jej rotmistrzem był sam Wilga²¹. Spod Czarnobyli pomaszzerował później aż pod Lwów, zawezwany przez hetmana Jabłonowskiego do obrony miasta przed ewentualnym napadem Tatarów. Miarą jego zdolności było uczestnictwo w naradach wojennych, wspólnie z Adamem Sieniawskim, Jerzym Dominikiem Lubomirskim i Stefanem Potockim, na temat wyboru planu obrony miasta nad Pełtwią²².

W 1695 roku był już regimentarzem oraz dowódcą partii poleskiej, a w 1698 roku dowódcą pułku jazdy koronnej, skutecznie likwidując wypady palijowców i pozostałych pułków kozackich na obszary zajmowane przez chorągwie jazdy polskiej.

W sierpniu 1700 roku regimentarz nadal zwalczał formacje kozackie samego Palija, które wdzierały się na Polesie Kijowskie, a pułkownik wystosował doń list z żądaniem opuszczenia przez Polaków kwater aż po Słucz i Horyń, nawet po Kalnik i Humań, gdzie plądrował majątki szlacheckie. We wrześniu 1700 roku Wilga, wspólnie z Marcinem Cieńskim, dowodził czterotysięcznym zgrupowaniem jazdy, z kilkoma działami, które ścierało się z Kozakami Palija pod Chwastowem, próbując opanować miasto. Wprawdzie Polakom udało się zdobyć jego wały zewnętrzne, lecz potem odstąpili od dalszych szturmów. Przyczyną był list króla Augusta II z 16 września skierowany do Jabłonowskiego, a dotyczący zaprzestania walk. Spowodował on wycofanie się zgrupowania Wilgi i Cieńskiego spod miasta i zakończenie akcji represyjnych wobec Kozaków, których monarcha planował wykorzystać w rozpoczynającej się wojnie ze Szwedami. Wypełniając rozkaz królewski, Polacy odstąpili zatem od Chwastowa i nasz bohater na początku października zajmował

¹⁸ Ordynans „na imprezę niżej mianowaną w kraj poleski”, Dobrowody 13 X 1694, B. Czart., rkps 2699, k. 15.

¹⁹ K. Sarnecki, *Pamiętniki...*, s. 87 (10 I 1694).

²⁰ Ibidem, s. 132 (26 V 1694).

²¹ Ordynans hetmański, Lwów 26 VI 1694 r., B. Czart., rkps 2699, k. 17v.

²² K. Sarnecki, *Pamiętniki...*, s. 136–140 (7–13 VI 1694).

się już lokacją chorągwi na kwaterach wołyńskich. Na przełomie 1701 i 1702 roku regimentarz dowodził partią poleską, stacjonując pod Dymirem²³.

Zgrupowania Wilgi nigdy nie były liczebnie silne, zwykle obejmowały one 200–700 żołnierzy jazdy wołoskiej (niekiedy pancerne), wspieranych przez również niezbyt liczne formacje kozackie, lecz przeznaczone do prowadzenia działań manewrowych, rozpoznawczych i obserwacyjnych, zatem o wysokim stopniu mobilności i skuteczności, niezbędnym podczas konnych walk z Tatarami i Kozakami. Oczywiście pułki oraz partie dowodzone przez regimentarza były silniejsze, dysponując także jednostkami piechoty i dragonii²⁴.

Długoletnie kwaterowanie zgrupowania sił polsko-kozackich na obszarze Polesia sprawiło wiele kłopotów miejscowym posesjonatom, którzy bardzo często protestowali u króla i hetmana wobec „zdzierstw” podkomendnych naszego bohatera – między innymi w marcu 1696 roku szlachta kijowska zaprotestowała przeciw szkodom wojskowym dokonany na terenie województwa, skarżąc się, że Wilga często opuszczał swoją kwaterę i pozostawiał swych żołnierzy pod komendą chorążego Wojciecha (?) Wiśniewskiego, a także nie reagował skutecznie na ich grabieże²⁵.

Kolejny problem dotyczy kwestii utraty przez Wilgę funkcji komisarza kozackiego – prawdopodobnie nastąpiło to automatycznie wraz ze śmiercią Jana III Sobieskiego w 1696 roku, chociaż faktycznie w 1699 roku, równocześnie z likwidacją wojskowej organizacji Kozaczyzny na mocy ówczesnej konstytucji sejmowej.

W latach 1702–1705 nasz bohater uczestniczył w walkach z wojskami szwedzkimi pod dowództwem Hieronima Lubomirskiego oraz Adama Sieniawskiego. Kolejna wzmianka wspomina Wilgę jako dowódcę grupy jazdy wiernej Augustowi II, która to we wrześniu 1706 roku stacjonowała w Tykocinie, wybierając kontrybucję finansową i prowiantową w okolicznych miasteczkach i wsiach, między innymi pod Rajgrodem i Augustowem²⁶.

Zdaniem Rollego komisarz zmarł w 1709 roku, ale w zachowanym wykazie chorągwi jazdy pod datą 20 października 1708 roku odnajdziemy notatkę o śmierci „starego” Wilgi w obozie grupy kawalerii hetmańskiego regimentarza Jakuba Zygmunta Rybińskiego, która przygotowując się do walk ze Szwedami i z ich stronnikami, kwaterowała wówczas pod Niskiem²⁷. Możemy się domyślać, że ciało komisarza przewieziono do któregoś z majątków wołyńskich, chowając w miejscowym kościele parafialnym (może w Ostrogu).

Warto dodać, że również następni przedstawiciele rodziny Godzimirskich Wilgów kontynuowali tradycje wojskowe – bratanek Adam (zmarły w 1709 r.) był puł-

---

²³ J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1956, s. 89, 127, 190.

²⁴ M. Wagner, *Korpus oficerski wojska polskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Oświęcim 2015, s. 289–290.

²⁵ O stanowisku szlachty kijowskiej wobec poczynań regimentarza pisał A. Rolle, *Pan Balcer...*, s. 77–86.

²⁶ W.F. Rakowski, *Pamiętnik wielkiej wojny północnej*, oprac. M. Nagielski, M. Wagner, Warszawa 2002, s. 48

²⁷ Popis chorągwi jazdy regimentarza, Nisko 20 X 1708, B. Czart., rkps 2656, t. 1, k. 491–560.

kownikami armii litewskiej oraz starostą miciańskim, skrzywdzonym przez stryja Baltazara przy podziale majątków rodowych²⁸, a Fabian Franciszek był pułkownikiem i generałem majorem wojsk królewskich, a ponadto podkomorzym dorpackim (zmarły w 1746 r.)

Oceniając dokonania wojskowe rotmistrza Baltazara Wilgi, stwierdzamy, że niewątpliwie należał on do grona zawodowych i fachowych dowódców wojsk koronnych w drugiej połowie XVII wieku. W latach 1689–1695, jako rotmistrz i pułkownik jazdy, wielokrotnie był nominowany do zaszczytnej funkcji regimentarza – a więc dowódcy partii wojskowych (wołyńskiej czy poleskiej). Ponadto posiadał duże doświadczenie w relacjach ze wspólnotami kozackimi na prawobrzeżu, mając odpowiednie kontakty z pułkownikami i starszyznami oraz znając obyczaje panujące na Polesiu Kijowskim. Jego działalność, kontrolowana przez króla i hetmana, ograniczała się nie tylko do zorganizowania na tych obszarach trwałych struktur militarnych Kozaczyzny, ale także do uzyskania stabilizacji na pograniczu polsko-rosyjskim, istotnej z punktu widzenia bezpieczeństwa ówczesnej Rzeczypospolitej.

Z żoną, Katarzyną Łaskówną²⁹, miał trzy nieznanne z imion zamężne córki – Jełowicką, żonę Kazimierza, starosty ulanickiego, Pruszyńską, nieznaną żonę cześnika owruckiego (?), i Humiecką, żonę Józefa, podstolego czerwonogrodzkiego³⁰, a także trzech synów – Balcera, stolnika kijowskiego (zm. 1738), Remigiana, podstarościego podstolego żytomierskiego oraz skarbnika kijowskiego (zm. 1746), i Krzysztofa, cześnika braclawskiego (zm. 1741), którzy należeli już do grona zamożnych i wpływowych posesjonatów kresowych³¹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych.

Akta skarbowo-wojskowe, dział 85, nr 100, 101, 109, 115. (ASW jest zespołem w AGAD)

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 1949, 2589, 2673, 2679, 2699.

Biblioteka Jagiellońska, rkps 1151.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 250.

²⁸ O podziale majątków rodzinnych zob. A. Ro11e, *Pan Balcer...*, s. 88–89.

²⁹ W części przekazów odnajdziemy wzmiankę o małżeństwie Baltazara z Teofilą z Jaruzelskich, córką Waclawa, porucznika jazdy i chorążego bielskiego, lecz informacja ta w rzeczywistości dotyczy Balcera, syna Baltazara.

³⁰ Jedną z nich, o imieniu Joanna, przyjęła chrzest 16 października 1684 r. w kościele parafialnym w Ostrogu; F. Czyżewski, *Metryki chrztu z Ostroga 1650–1697 i Międzyrzecz Ostrogi 1685–1725*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1932, nr 7–8, 12 (dodatki).

³¹ *Urzednicy wojewodztw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002, nr 326, 371, 944, 979, 1577.

Źródła drukowane

- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, t. IX, Lipsk 1846.
 Rakowski W.F., *Pamiętnik wielkiej wojny północnej*, oprac. M. Nagielski i M. Wagner, Warszawa 2002.
 Sarnecki K., *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Dziennik i relacje z lat 1691–1696*, oprac. J. Woliński, Wrocław 1958.
Starożytności historyczne polskie, wyd. A. Grabowski, t. II, Kraków 1841.

Opracowania

- Czyżewski F., *Metryki chrztu z Ostroga 1650–1697 i Międzyrzecz Ostrogi 1685–1725*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1932, nr 7–8, 12.
 Litwin H., *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648*, Warszawa 2000.
 Perdenia J., *Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII i XVIII w.*, Wrocław 1963.
 Rolle A., *Pan Balcer z Godzimirza Wilga. Opowiadanie z końca XVII wieku [w:] Opowiadania*, seria IV, cz. 1, Warszawa 1884, s. 67–91.
Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002.
 Wagner M., *Korpus oficerski wojska polskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Oświęcim 2015.
 Wagner M., *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. I, Oświęcim 2013, s. 289–290.
 Wagner M., „Sprawy kozackie” w rachunkach hetmana Stanisława Jabłonowskiego w latach 1685–1689 [w:] *Patrimonium. Studii z ranniomodernoi istorii Centralno-Schidnoi Sveropi, Tom 1. Ranniomoderna ludina: prostir – vlada – pravo XVI–XVIII st.*, za red. В. Михайловського і Яр. Столицького, Київ – Краків 2015.
 Wagner M., *Stanisław Jabłonowski (1634–1702). Polityk i dowódca*, t. 2, Siedlce 1997.
 Wimmer J., *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1683–1696*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1962, t. VIII, cz. 1; 1963, t. IX, cz. 1.
 Wimmer J., *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1956.